

RADOVI Zavoda za znanstveni rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti	2	477—487	Varaždin 1988.
---	---	---------	-------------------

UDK 486.2(497.13)

Izvorni znanstveni rad
Original Scientific Paper

MIJO LONČARIĆ

GOVOR VARAŽDINA I OKOLICE
MUNDART VON VARAŽDIN UND UMGEBUNG

0.1. Za ovu temu poduzeto je terensko istraživanje koje je obuhvatilo varaždinski gradski govor, upravo dva njegova periferna dijela — Biškupečku ulicu i »sajmište«, te centar, zatim bližu okolicu (Sračinec, Nedeljanec, Trnovec, Zbelava, Biškupec, Turčin) i tri udaljenija mjesta, i to dva na jugu (Varaždinske Toplice, Tuhovec) i jedno na sjeverozapadu od Varaždina (Donja Voča). Bliža okolica pokazuje autohtono stanje govora u tom kraju jer je selo konzervativnije, čuva veću starinu, dok je grad napredniji, u njemu se prelamaju različiti govorni tipovi okolice, s jedne strane, u njemu se pod utjecajem književnoga jezika i različitih govornih tipova okolice stvara inerdijalekt, koine, a govori se i književnim jezikom, s druge strane. Poznati su čak primjeri da se u gradu formira, pod utjecajem nejezičnih činilaca, drukčiji govor od govora okolice (npr. u Virovitici). U gradu također dolazi do sociološkoga cijepanja govora, razne socijalne skupine (poljoprivrednici, zanatlije, radništvo, administracija, intelektualci) imaju govore koji se više ili manje međusobno razlikuju, što je povezano i s porijeklom; poljoprivredno stanovništvo obično je iz toga kraja, drugi slojevi i iz krajeva gdje se drukčije govori.

Dalja okolica istraživana je — ukoliko nije poznata iz literature, ranijih istraživanja — da bi se govor varaždinskoga kraja mogao smjestiti u okviru kajkavštine, kajkavskoga dijasistema.

U Varaždinu je, kao i uopće u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, u prvoj polovici 19. st. došlo do smjene književnoga jezika, tj. književni jezik kojemu je osnova bila kajkavština, narječje koje se govori u tom dijelu Hrvatske, zamijenjen je književnim jezikom kojemu je osnova drugo narječje. To je posebno imalo odraza na gradski govor.

Prvi podaci o govoru Varaždina, odnosno varaždinskoga kraja, bili su zapisi narodnih pripovijedaka Matije Valjavca u prošlom stoljeću. Osnovne podatke o akcentaciji iznio je Ivšić (1936). Nakon toga osnovne podatke o govoru Nedeljanca i Vidovca te Vi-

nice i Ključa donio je Ivić (1961, 1968), a o Tuhovcu i Svibovcu Junković, koji je ispitao govor Tuhovca za Hrvatsko-srpski dijalektološki atlas. Rada koji bi se posebno pozabavio govorom varaždinskoga područja do sada nemamo.

Istraživanje za ovu priliku bilo je vremenski ograničeno, nije bilo iscrpno, istražene su, odnosno provjerene osnovne osobine ispitivanih govora, u prvom redu fonološki sustavi — prozodija, vokalizam i konzonantizam — sinkronijsko stanje i dijakronija. U svakom mjestu ispitano je po nekoliko osoba. Kako postoji mogućnost da se dijelovi mjesta razlikuju u nekim govornim crtama (ima primjera da se u istom mjestu govore dva različita dijalektna tipa, pa i različita narječja), moguće je da u nekom od istraživanih mjesta supostoji i stanje više-manje drukčije od onoga koje sam utvrdio ispitivanjem ograničenog broja informanata, na što ukazuje Junkovićev o ispitivanje u Tuhovcu (o čemu će još biti govora). Pri istraživanju nastojao sam da se takve razlike, ako postoje, otkriju, ali nije isključeno da postoje iako zasad nisu utvrđene.

Zbog ograničenog prostora ovdje je moguće iznijeti samo zaključke istraživanja.

0.2. S obzirom na grananje kajkavštine, varaždinski kraj, kao i cijelo Zagorje te susjedno Međimurje, Ivšić je svrstao u svoju tzv. I. skupinu kajkavskih govora, koju je po prostiranju nazvao zagorskomeđimurskom. S obzirom na akcenatske osobine kajkavske je govore klasificirao po akcentuaciji, Ivšić je tu skupinu nazvao konzervativnom, jer najbolje čuva stariju, tzv. osnovnu kajkavsku akcentuaciju. Govori te skupine dobro čuvaju mjesto i vrstu naglaska, a što u prvom redu vrijedi za tzv. novi, metatonijski praslavenski cirkumfleks, koji u kajkavštini ima svoju specifičnu distribuciju, tj. dolazi u nekim tvorbenim i morfološkim kategorijama, u kojima ga nema u drugim slavenskim jezicima i narječjima hrvatskoga ili srpskoga jezika. Na primjer, takvi su slučajevi kao *govèdina*, *posèkel*, prema *govèdo*, *posèkli*.¹ Međutim, iz te skupine, kako ju je formulirao Ivšić, treba izdvojiti dvije skupine govora, jer je u njima razvoj išao dalje, odnosno drukčije. To su oni međimurski govori (možda su to i svi međimurski govori, ali to još nije istraženo) u kojima je ukinuta opreka po kvantiteti (dugo-kratko) te zapadnozagorski govori uz gornju Sutlu s istom osobinom. Pri podjeli kajkavskoga narječja na dijalekte u okviru Ivšićeve I. skupine izdvojio sam četiri dijalekta: plješivičkoprigrorski (po vokalskim kriterijima), gornjosutlanski, međimurski i bednjanskozagorski dijalekt. U taj četvrti dijalekt ulaze i govori varaždinskoga područja.

¹ Prozodijska se obilježja obilježavaju na dva načina: a) tradicijski, uobičajen u našoj dijalektologiji, i to kada je riječ o povijesnoj, dijakronoj problematici, te b) međunarodnom fonetskom transkripcijom. Glasovi se označuju na tradicijski način osim u nekoliko slučajeva — zbog tehničkih razloga, i to: nazalnost se označava sa *n* u eksponentu (*jⁿ*); kajkavske palatalne afrikate označuju se sa *č* i *ž*.

1. Akcentuacija

1.1. U jednom mjestu uz Varaždin, Sračincu, te u dva udaljenija, uz slovensku granicu, u Vinici i D. Voći, pronađen je prozodijski sustav koji odgovara sustavu osnovne kajkavske akcentuacije, sustav koji je Ivšić označio s I, 1 i za koji je dao ove naglasne uzorke:

ženà, sūša, letì, mēso.

Ivšić je zapostavio razlike s obzirom na prednaglasnu duljinu (*pītāti* — *pītāti*), a i po toj osobini sračinečki (*srakarski*) govor ide među one govore koji čuvaju starije stanje, tj. imaju fonološku nenaglašenu duljinu ispred naglasaka, što je tipično za kajkavštinu, npr. *tra:’va* (*trāvā*) — prema *trá:va* (*trāva*) u tipu I, 5 — zatim *m̄la:’titi*, *pi:’tati* itd.

U vezi s time potrebno je upozoriti na neke značajke. U Sračincu (tip I, 1) neke se riječi koje bi trebale biti naglašene na kratkom posljednjem slogu susreću s naglaskom na penultimi, tj. kao da je naglasak prenesen, npr. *’zēmla*, *’voda*, *’noga*. Međutim, tu se ne radi o prenošenju naglasaka, već o tome da su te riječi iz jednoga naglasnog tipa prešle u drugi, tj. u tip *’krava*. Naglasni je pak sustav ostao nepromijenjen. Slično je zabilježeno u Gregurovcu u Hrvatskom zagorju (v. J e m b r i h, L o n č a r i ć).

Oksitonirane riječi s prednaglasnom duljinom javljaju se također s prenesenom silinom, uz lik s oksitonezom, i tada se duga penultima realizira silazno, npr. *zì:ma* i *zi:’ma*.

1.2. U ostalim istraživanim govorima utvrđen je Ivšićev tip I, 5, koji, barem u osnovi, nalazimo i u gradu Varaždinu. To znači da granicu oksitoneze kratke ultime, kako ju je utvrdio Ivšić, treba pomaknuti nešto sjevernije; Sračinec je sjevernije i od Varaždina. Moglo bi biti da Sračinec predstavlja oazu s oksitonezom, a okolna sela imaju akcentuaciju tipa I, 5. Naglasak kao *’žēna*, *’sēlo*, *trá:va* primjeri su dezoktineze kratke ultime u govorima toga tipa, a *letì*: primjer prelaska akuta na ultimi u cirkumfleks, dok se akut čuva u neposljednem slogu. Međutim, susreću se primjeri da se riječi s akutom realiziraju i silazno, npr. *pi:tam*, *sē:la* uz *pi:tam*, *sē:la*. To znači da bismo imali zapravo sustav s jednosmjernom opozicijom akuta i cirkumfleksa, tj. akut se može ostvarivati silazno i uzlazno, a cirkumfleks samo silazno.

Naglasak prenesen na dugu penultimu realizira se kao i akut, tj. silazno i uzlazno, npr. *rò:ki* i *ró:ki* u Biškupcu.

1.4. Za Varaždin je spomenuto da ima tip I, 5 »barem u osnovi«. Naime, tamo je, a u manjoj mjeri i u drugim mjestima, uočena tendencija razvoja prema stanju kakvo imamo u Međimurju, barem u istočnom, Donjem, i u nekim mjestima na njegovu ostalu području (ako ne u cijelom), tj. tendencija ukidanju opreka po tonu (uzlazno-silazno), pa čak i po kvantiteti (dugo-kratko). Dakle, tipič-

na kajkavska realizacija prozodijskih obilježja narušava sam sustav, prelazi u novu kvalitetu, novi sustav. To upravo vrijedi za varaždinski gradski govor, a bit će rezultat interferencije s književnim jezikom, u prvom redu nedovoljna ovladavanja književnim, standardnim prozodijskim sustavom i nesigurnošću zbog toga te rezultat sudara različitih kajkavskih akcentuacija.

2.1. U vokalizmu taj kraj ima osobine najtipičnijih, središnjih kajkavskih govora, naravno s nekim svojim osobitostima. To znači da su se stari stražnji nazal $\bar{o}$ i slogovno $\bar{l}$ izjednačili (o tome što je bilo dalje s njima govorim kasnije). Isto tako, izjednačili su se stari jat ($\acute{e}$) i poluglas ($\bar{o}$), i to u svim položajima. To je važno reći za varaždinski kraj, utoliko što nešto dalje, preko Drave, u Međimurju, s obzirom na te osobine imamo znatno drukčije stanje. Tamo su o^n i $\bar{l}$ izjednačeni samo u istočnom dijelu Međimurja, sigurno do Čakovca. Dalje na zapad s o se jednačio samo $\bar{o}$, dok je $\bar{l}$ jednačeno s u . Jat i poluglas u velikoj većini govora »Insulae« izjednačeni su samo u naglašenom položaju, dok na krajnjem zapadu, štrigovskom kraju, s poznatim (Sv.) Martinom, nisu uopće jednačeni.

2.2. Dalji razvoj promatranih starih glasova u varaždinskom području također nije bio jednak. U većini istraživanih mjesta, kao i u Međimurju od Čakovca na istok, kontinuanta izjednačenih $\bar{o}$ i $\bar{l}$ izjednačila se dalje s etimološkim o . Tako je u svim mjestima, osim u Nedeljancu i susjednom Vidovcu, Donjoj Voči, te, prema J u n k o v i ć e v i m podacima, i u jednom od Svibovca.² U većini mjesta u kojima su o^n i $\bar{l}$ kasnije izjednačeni s o , nova kontinuantna tri starija vokala ima u većini mjesta u dugom slogu vrijednost "o, koja većinom ide paralelno s kontinuantom jata i poluglasa u dugom slogu, kojih je vrijednost također dvoglas ie . Tako je u Sračincu, Turčinu i udaljenijem Tuhovcu. Međutim, u Biškupcu "o nema takve paralele, tamo kontinuantna jata i poluglasa ima monoftonošku vrijednost, zatvoreno $\bar{e}$, kao i u kratkom slogu. U dva sjeveroistočna mjesta, Zbelavi i Trnovcu, kao i u samom Varaždinu, prema o nema dvoglasa u dugom slogu već mu je izgovor zatvoreno $\bar{o}$.

U dva mjesta, Nedeljancu i D. Voči, a po J u n k o v i ć u i u Svibovcu, kontinuantna izjednačenih o^n i $\bar{l}$ čuva posebnu fonološku vrijednost, i to u Nedeljancu u dugom slogu, a u Voči i u kratkom naglašenom slogu. U Nedeljancu kontinuantna $\bar{o} = \bar{l}$ ima vrijednost o^n , prema "o za etimološko o , npr. $r\bar{o}:'ka$, $k^n\bar{o}:'ža$. U D. Voči također je "o od o , ali je kontinuantna $o^n = \bar{l}$ tu monoftonške vrijednosti — o ili $\bar{o}$, $k^n\bar{o}:'ža$, ali $ro:'ka$. U kratkom naglašenom slogu kontinuantna etimološkoga o također je zatvorenija od kontinuantne $o^n = \bar{l}$, npr. 'moški, se'lo, odnosno 'moški i se'lo. U oba mjesta kontinuantna $\acute{e} = \bar{o}$ ima diftonošku vrijednost, paralelnu s diftonškom kontinuantom etimološkoga o , dakle ie , npr. $mlieko$ (Nedeljanec) i $mlie'ko$ (D. Voča).

² Junković ne navodi u kojem.

2.3. Postavlja se pitanje kakav je bio glas u koji su se izjednačili o^n i l (upravo kakav je bio glas o u koji se denazalizirao stari o^n , a kasnije mu se pridružio i l), tj. je li bio otvoreniji ili zatvoreniji od etimološkoga o . Po današnjem stanju treba uzeti da je kontinuant $o^n = l$ bila otvorenija od etimološkoga o , kao što je J u n k o v i ć pretpostavljao za sjeverno panonsko područje.

Drugo je pitanje u vezi s tim, kada dolazi do jednačenja kontinuant $o^n = l$ s etimološkim o . Kako na istom području imamo i govora u kojima još nije došlo do toga jednačenja, ono bi mogla biti i mlađa pojava. Međutim, stari zapisi iz Varaždina (*Varaždinski mesarski ceh*) upućuju da bi to mogla biti i starija pojava. Naime, u 16. stoljeću zapisano je npr. *pruoi, muoj* za 'prut, moj'³. Na varaždinskom području dvoglas toga tipa ima samo etimološko o , odnosno i oni stariji vokali koji su se s njim izjednačili, dok kontinuant $o^n = l$, gdje se čuva njezina posebna fonološka vrijednost, realizira se ili kao o ili kao dvoglas *ou*, znači vokal suprotnog smjera. Zbog toga bi se moglo zaključivati da je već u 16. stoljeću došlo u nekim govorima varaždinskoga kraja do jednačenja kontinuant o^n i l s etimološkim o . Međutim, postoji i pitanje zapisivača, tj. on može biti iz drugoga mjesta ili kraja. Može to biti i utjecaj književnoga jezika — V r a m e c i P e r g o š i ć imaju također tu crtu (Junković, Šojat). Zato navedena potvrda nije siguran dokaz, ali upućuje i na tu mogućnost.

2.4. U razvoju vokalizma zanimljiv je, dalje, nenaglašeni slog. Kako je već I v i ć zabilježio, u tom slogu dolazi na varaždinskom području do smanjenja broja vokalskih jedinica, obično na četiri, i to jednačenjem kontinuant $e = ə$ s i te o i u . Takav je razvoj također i u susjednom Međimurju. Smanjenje vokalizma na četiri člana nije do kraja provedeno u varaždinskom gradskom govoru, odnosno u njemu je također moguća naknadna restitucija o i u pod utjecajem književna jezika. Vrijednost nove jedinice na mjestu starijeg o i u kreće se između tih dvaju glasova, obično je zatvoreno o ili otvoreno u , npr. *mè:sə* i *mè:sv* NA sg. 'meso'.

Za varaždinsko područje karakteristično je jednačenje prednjih vokala, e od jata i poluglasa i starijeg i . Naime, u jednim govorima, većini, i tu je njihova zajednička kontinuant između i te e obično i ili e , upravo nešto centralniji glas, npr. *pi'tat*. U četiri mjesta — Nedeljancu, Vidovcu, Tuhovcu i D. Voči — ta je vrijednost i , dakle kao jednog od starijih članova koji su se jednačili, npr. *pi'keu* (D. Voća) i *pëkiu* (Nedeljaneć) 'pakao'.

2.5.1. Prema izloženom, kratki naglašeni vokalizam u svim istraživanim govorima ima šest jedinica, osim u D. Voči.

³ Zahvaljujem dr. Šojatu na podacima.

Kratki naglašeni vokalizam

sedmeročlani		šesteročlani	
i	u	i	u
e/e	o	e/e	o
ɛ	ɔ	ɛ	a
a			

2.5.2. Dugi vokalizam sa sedam članova imaju tri govora, u Nedeljancu, Donjoj Voći i Svibovcu, a ostali govori imaju šesteročlani dugi vokalizam. Nenaglašeni dugi vokalizam jednak je naglašenom a postoji u Sračincu, D. Voći i Vinici.

Dugi vokalizam

— sedmeročlani		— šesteročlani	
i	u	i	u
ie	uo	ie, e	uo, o
ɛ, e	u ^o	ɛ, e	ɔ, o a
a, o			

Kod one jedinice gdje su stavljena dva znaka (npr. *ɛ e*) riječ je o homolognim vokalizama, tj. jedna vrijednost dolazi u jednom a druga u drugom govoru. Znak alternacije (*i*) pokazuje da obje vrijednosti mogu doći u istom govoru. O *ie*, *e* i *uo*, *o* bilo je već riječi. Od vrijednosti *ɛ* i *e* za etimološko *e* i prednji nazal *ɛ* otvorenija *ɛ* dolazi u većini govora, a *e* u Biškupcu, Turčinu i Nedeljancu, npr. *pè:t* — *pè:t*.

Ovdje ću ponoviti ogradu o izgovoru, tj.: kada nije u pitanju fonološka vrijednost jedinice, moguće je variranje u mjesnom govoru, tj. moguće je da njegov dio, veći ili manji, odstupa od govora ostalog dijela mjesta. Naravno, to je moguće, iako rjeđe, i kada je u pitanju sustav. Moguće je da je od dva različita stanja pri ovom ispitivanju potvrđeno samo jedno.

Osnovno kajkavsko dugo *a* u većini je govora zatvoreno, obično se realizira otvoreno *o*. U Varaždinu je ili zatvoreno *a* ili *a*, što će biti utjecaj književna jezika. U D. Voći je *a*. Primjeri: *krà:f*, *krà:f*, *krq:f*.

Kratko naglašeno zatvoreno *e* od jata i poluglasa, npr. *'meġla*, *'vetir* nije jako zatvoreno, moglo bi se bilježiti s *e*, dok je otvoreno, npr. *'žena* veoma otvoreno, tako da katkad prelazi u *a*, posebno uz *n*. Na primjer, u Nedeljancu je potvrđeno u *'janguf*, prema *'jengof* u Varaždinu. (To je zamjenica *négov*, gdje je palatalni dio nazala odvojen i anticipiran.) Poznat je primjer takvoga *a* u *'nabu* 'ne bude' iz Međimurja.

2.5.3. Prema onom što je rečeno o nenaglašenom vokalizmu, većina govora ima četveročlani, a Varaždin i peteročlani.

Kratki nenaglašeni vokalizam

— peteročlani	— četveročlani
e/ɪ u	i, ɪ ɔ u
e/ɛ o	e, ɛ a
a	

2.6.1. Za vokalizam bih još naveo da nema prejetacije ispred inicijalnoga *o*. To je zanimljivo zbog toga što u jednoj pjesmi zapisanoj u Zbelavi pred jedno stoljeće susrećemo takvu protezu, dok je tamo danas uopće nema. Kako sam već na drugom mjestu spomenuo, manje je vjerojatno da se govor u Zbelavi toliko promijenio, već će prije biti riječ o nedovoljno točnom zapisu, tj. pjevač je mogao biti iz drugog mjesta, odnosno kraja.

Ovdje bih dodao još jednu mogućnost, i to da je moguće da je pjesma došla iz drugoga kraja pa dolazi u njoj apsolutna proteza i u onim primjerima gdje nije vjerojatna, npr. u *jokovano*.

2.6.2. Uz vokalizam treba još reći da se slogovno *r* čuva na cijelom području, npr. *čr:n*, *'vrba*. U inicijalnom položaju, naravno, ima protezu *h-*, npr. *'hrš*, *'hrvati se Sračinec*.

Stražnji vokali — svako inicijalno *u* i *o* od nazala, imaju redovnu kajkavsku protezu *v-* npr. *vó:ski*, *'vuzel*, *vü:ho* u Varaždinu.

3.1. S obzirom na konzonantizam s dijakronog gledišta, na njegov povijesni razvoj, varaždinski se kraj nalazi ili u onoj, zapadnoj, arei kajkavštine gdje je prasl. *d'* dalo *j*, a sekundarno se iz književnog jezika, ili susjednih govora, u nekim primjerima preuzelo *z*, ili se nalazi na granici tih dvaju područja, što će biti vjerojatnije, pa u nekim, zapravo većini, primjera imamo *j*, a u drugima *z*. Primjeri: *'saje* i *'sajhe*, *'posvajeni*, *'meja* itd., ali *'roženi*, *'hržava*, *p'saženi* i dr. U pojedinim je mjestima distribucija *j* i *z* u riječima različita.

3.2. Za konzonantizam toga područja karakteristično je također da nema zvučne afrikate *z* (parnjak bezvučnom *c*), npr. *dru'zgati* (Sračinec), *'bezik* (Nedeljanec). Spirant *h* čuva se kao i u tipičnim kajkavskim govorima, što se moglo vidjeti iz primjera navedenih naprijed.

3.3. Karakteristično je za konzonantizam varaždinskoga područja da je finalno *-l* u većini govora prešlo u *u*, koje je zatim, kako u kojem govoru, prešlo ili u pun vokal *u* ili u konzont *v*, pa čak, obezvučenjem i u *f*. U Varaždinu i Varaždinskim Toplicama čuva se, ili je restituirano, *-l*, npr. *'pekel*, *'došel*. U Sračincu je zabilježeno *vo'ziu*, *'seu*, odnosno *vo'ziu*, *'seu*, slično i drugdje. U Biškupcu je potvrđeno *jev*, *'jeo*, u Trnovcu *'plativ*, *'mislij*. Lik *č'u* iz Nedeljanca i Trnovca nastao je kontrakcijom iz *č'uu*. Drugačije je s *'iši* *'išao*, *'vidi* *'vidio* uz obično *'išil*, *'vidil*, gdje je *-l* otpalo.

3.4. Palatalni nazal *ñ* prešao je u većini govora u nazalno *jⁿ* i onda, još dalje, u obično *j*. Rjeđe je depalatariziran. Obično je u završnoj

poziciji *j*ⁿ depalatalizirano, a u nezavršnoj dolazi *j*, npr. zabilježeno je u Biškupcu 'koj, 'koja, 'konj, konja', u Turčinu kò:j, 'koja, ali je iz Biškupca također jè:mu 'njemu' i 'ogejⁿ 'oganj'. Iz Sračinca je 'kuj, 'kuja 'konj, konja', u'gej 'oganj'; iz Nedeljanca kù:hja, 'ogin. U Tuhovcu je ŋ, npr. i'vańska, 'ogin. Tako se fakultativno govori i u Varaždinu, uz originalne likove s izmijenjenim *ŋ*, npr. 'jèga, 'nega, žjò:m. Već su spomenuti oblici s anticipiranim palatalnim elementom.

3.5. S osnovnim kajkavskim *l*, *lj* (od -lɔj-) i *l* stanje je različito. Likvida *l* obično se palatalizira ispred prednjih vokala, samo malo, npr. 'dètel'ina u Varaždinu. Palatalna likvida negdje je depalatalizirana negdje nije, a zajedno s njom ide i *l* od *lj* u Sračincu ml'è'ko, 'zèmla, 'zele 'zelje'; u Nedeljancu klù:č, 'zèmla, 'sliva, zé:le itd.

Osnovno č iz starih skupova čɛr-, čer- čuva se na čitavom području, npr. č'rè:šja, č'ř:ni (Sračinec); č'rlé:no, č'rè:vo, č'arè:p (Biškupec).

3.7. Prijelaz prefiksa *v-* u *h-* potvrđen je na cijelom području, npr. 'hmerje Nedeljanec, 'hjutro Trnovec, 'hmrui Biškupec, ali 'fkral Varaždin (*v* je jednačenjem po zvučnosti prešao prije u *f* nego što je došlo do promjene *v* → *h*).

3.8. Od pojedinačnih suglasničkih promjena spomenuo bih one u upitno-odnosnim zamjenicama za osobu, nišče, nešče, što, ali je u Varaždinu zablježeno i *gdo*.

3.9. Posebno bih se zadržao na jednoj pojavi u imenu grada Varaždina koji je i K r l e ž a u svojim »Baladama Petrice Kerempuha« nazivao *Varožlin*, s pridjevom *varožlinski*. Ja sam na izričito pitanje u Varaždinu od kazivača dobio odgovor da je u mladosti čuo lik *va'režlin*. Ovdje se vjerojatno ne radi o glasovnoj promjeni *d* u *l*, već o nametanju nastavka *lin*, koji je čest u germanizmima, npr. *beciklin*, *šarajtoflin*, 'lisnica', *štokerlin* 'vrst stolca' itd., dok je završetak *din* izoliran i neobičan.

Upozorio bih također na originalan naglasak toga toponima, koji je stalno na drugom slogu, dakle *va'raždin*, *va'ražđina*. Prema tome, književni bi naglasak trebao biti *Vàrašđin*, -a, a ne *Varàžđin*, *Varažđina* ili *Vàrašđin*, -a.

4. Zbog ograničenog prostora, iz morfologije mogu navesti samo nekoliko najznačajnijih crta.

4.1. U imenica m. r. na suglasnik A sg jednak je N sg, dakle 'stolèc, 'stolic, ali je zabilježen i oblik Gsg 'stolca.

4.2. Isg imenica *a*-osnova u većini govora ima nastavak s -m, dakle -om/-um, -jom/-jum, dok Nedeljanec i D. Voča imaju nastavak bez -m, dakle najzapadniji govori. Nenaglašen je nastavak -o'-um, a naglašen -o" u Nedeljancu i -o u D. Voči, npr. z-nó:gu, mò:mu 'mamom', s-tò: 'ženu, z-nogó:, s-tò". Ipak i u drugim se mjestima, rjeđe, može čuti lik bez *m*, npr. z-lo'patku u Varaždinu.

4.3. U DLIpl još se obično čuvaju tri različita nastavka, ali u Varaždinu, a rjeđe i drugdje, dolazi do jednačenja ta tri padeža, i to s nastavcima kao u književnom jeziku.

4.4. U množini potrebno je spomenuti pridjevski nastavak *-ih* u G u imenica svih triju rodova, koji se javlja u Varaždinu češće nego oblik s nultim nastavkom, odnosno s nastavkom *-of* u im. m. r., npr. *lo'patih — lopà:t, 'sēlih — sè:l, 'stolcih — 'stolcef.*

4.5. Im. s. r. mogu u Lsg imati nastavak *-i* kao i u susjednom Međimurju, npr. *f-se:li, na-s"ò:nci* u Trnovcu.

4.6. Zbog jednačenja starijih *e* i *i* nije moguće utvrditi je li u DLsg. imenica *a*-osnova i Lsg imenica s. r. u osnovi nastavak *-e* ili *-i*.

4.7. Glagoli u 1. mn. prezenta imaju nastavak s *-o/-u* npr. *pītamo.* U 3. mn. obični su dulji nastavci s generaliziranim *-jo/-jv* uz rjeđe starije kraće nastavke, npr. *'bērejo* uz *'bēro.*

5.1. Zaključno se može reći da se u varaždinskom dijelu Hrvatskoga zagorja, s jedne strane, čuva najveća starina, posebno u akcentuaciji, dok su se, s druge strane, dogodile veoma značajne promjene, npr. u vokalizmu nenaglašenog sloga, s palatalnim nazalom, u DLIpl u imenica, s finalnim *-l*. Važne su razlike između govora s obzirom na *o = l* (jednačenje ili ne s etimološkim *o*), u akcentuaciji (tip I, 1 ili I, 5), završno *-l* (čuvanje ili prijelaz u *-u*) i s obzirom na jat (diftongizacija *-e* ili ne, *-e* u dugom slogu).

5.2. Gradski govor Varaždina slojevit je, a mogu se zapravo razlikovati dva idioma. Prvi je kajkavski govor, koji također nije jedinstven a pod utjecajem je književnoga jezika. Za neke razlike može biti odlučujući književni jezik, npr. jednačenje kontinuantne *o = l s u*, ali i različit osnovni govor pojedinih prigradskih naselja.

Drugi je idiom varaždinski kolokvijalni književni jezik, koji je pod utjecajem kajkavštine. Taj se utjecaj ogleda, na primjer, u odstupanju s obzirom na naglasak i izgovor, kao što i govornici kajkavci kada govore književnim jezikom čuvaju svoje izgovorne osobine.

Govornici jednog i drugog idioma mogu se podijeliti u tri skupine. Jednima je prvi idiom govor kojeg okolnog sela, drugoj varaždinski gradski kajkavski govor a treću skupinu čine ostali doseljenici, koje je privukao snažan industrijski razvoj grada nakon drugog svjetskog rata.

LITERATURA

FONOLOŠKI OPISI: *Fonološki opisi hrvatskosrpskih/srpskohrvatskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Općeslavenskim lingvističkim atlasom.* Sarajevo: ANUBH, 1981.

Ivić, P. — 1961: Izveštaj o ispitivanju govora u severnoj i zapadnoj Hrvatskoj. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* VI, 403—405.

Ivić, 1968: Procesi rasterećenja vokalskog sistema u kajkavskim govorima. *Zbornik za filologiju i lingvistiku Matice Srpske*, XI, 57—69.

- Ivšić, S. — 1936: Jezik Hrvata kajkavaca. *Ljetopis JAZU*, XLVIII, 47—88.
- Jembrih, A. — 1975: *Život i djelo Antuna Vramca*. Varaždin.
- Jembrih, A., Lončarić, M. — 1985: Govor Gregurovca Veterničkog. *Rasprave Zavoda za jezik*, VIII—IX, 5—62.
- Junković, Z. — 1972: Jezik Antuna Vramca i podrijetlo kajkavskoga dijalekta. *Rad JAZU*, CCCLXIII, 1—129.
- Junković, Z. — Tušovec: Ispitani mjesni govor za *Hrvatsko-srpski dijalektološki atlas* (građa u Zavodu za jezik, Zagreb).
- Kopjar, M. — 1973: Osobine govora okolice Novoga Marofa. *Kaj*, 4—5/VI, 46—49.
- Krleža, M. — 1936: *Balade Petrice Kerempuha*. Ljubljana.
- Lončarić, M. — 1979: Prilog podjeli kajkavskoga narječja (s kartom narječja). *Hrvatski dijalektološki zbornik*, VI, 237—246.
- Lončarić M. — 1985a: Govor Donje Dubrave i okolice. *Kaj* 5—6 XVIII, 39—50.
- Lončarić, M. — 1985b: Kajkavsko narječje u svjetlu dosadašnjih istraživanja. *Rasprave Zavoda za jezik*, X—XI, 133—150.
- Lončarić, M., Finka, B. — 1986: Govor virovitičkoga kraja. »*Virovitički zbornik*« 1334—1984. Virovitica. 329—338.
- Šojat, A. — 1966: O knjizi »Jezik« i o kajkavskom narječju. *ZFL* IX, 208—211.
- Šojat, A. — 1969/1971: *Kratki navuk jezičnice horvatske (Jezik stare kajkavske književnosti)*. *Kaj* II—IV.
- Šojat, A. — 1979a: O zagrebačkom kajkavskom govoru. *Rasprave Zavoda za jezik* IV—V, 129—134.
- Šojat, A. — 1979b: Kajkavsko narječje u suvremenim društvenim uvjetima. *Zbornik u čast Jovana Vukovića*. Sarajevo. 389—395.
- Šojat, A. — 1981: Prelog. *Fonološki opisi*. 331—336.
- Valjavec, M. — 1858: *Narodne pripovijetke u Varaždinu i oko Varaždina*. Varaždin.
- Valjavec, M. — 1892—95: Prinos k naglasu u (novoj) slovenštini i u hrvatskoj kajkavštini. *Rad JAZU*, CVIII, CXIX, CXXI.
- Žganec, V. — 1950: *Hrvatske narodne pjesme kajkavske*. Zagreb.
- Žganec, V. — 1952: *Narodne popijevke Hrvatskog zagorja*. Tekstovi. Zagreb.

M I J O L O N Č A R I Ć

MUNDART VON VARAŽDIN UND UMGEBUNG

In den Mundarten von Hrvatsko Zagorje um Varaždin werden einerseits sehr alte Eigentümlichkeiten, und zwar in der Akzentuation, bewahrt, und andererseits wurden beträchtliche Neuerungen durchgeführt. Die Neuerungen betreffen u. a. den unbetonten Vokalismus (nur vier Einheiten), den palatalen Nasel ($\acute{n} \rightarrow jn, j^n, j$), den Plural der substantivischen Deklination ($D = L = I$, obwohl nicht als einzige Möglichkeit), den auslautenden $-l$ ($-l \rightarrow \mu, u, v, f, \emptyset$) usw.

Es bestehen auch wichtige Unterschiede zwischen den Mundarten, darunter als der wichtigste — das Schicksal des Reflexes vom Jat, d. h. sein Zusammenfall mit dem etymologischen o , bzw. kein Zusammenfall.

In der Stadt Varaždin bestehen zwei koloquiale Idioms, ein kajkavisches und ein der Standartsprache, die sich einander beeinflussen.